

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ТРАНСАТЛАНТИЧНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПОСТБІПОЛЯРНОМУ СВІТІ

У статті аргументовано, що євро-американські відносини, незалежно від позиції США єдиної глобальної держави, базуються на принципах взаємозалежності. Суперечності, які виникають з окремих питань, не мають стратегічного і тим більше вирішального характеру. Вони не можуть спровокувати фундаментальний конфлікт, перш за все, через аналогічні ціннісні і цільові орієнтири у проведенні зовнішньої політики.

Ключові слова: США, ЄС, євро-американські відносини, зовнішня політика, партнерство.

В статье аргументировано, что евро-американские отношения, независимо от позиции США единой глобальной державы, основываются на принципах взаимозависимости. Противоречия, которые возникают по отдельным вопросам, не имеют стратегического и тем более решающего характера. Они не могут спровоцировать фундаментальный конфликт, прежде всего из-за аналогичных ценностных и целевых ориентиров в проведении внешней политики.

Ключевые слова: США, ЕС, евро-американские отношения, внешняя политика, партнерство.

The article argued that Euro-American relations? Regardless of the U.S. position as a single global state, based on the principles of interdependence. The contradictions that arise on specific issues, are not strategic and the more decisive character. They can not provoke a fundamental conflict, primarily because of similar values and goals in the conduct of foreign policy.

Key words: USA, EU, Euro-American relations, foreign policy, partnership.

Актуальність теми дослідження. З крахом біполярної системи міжнародних відносин зазнала суттєвих змін парадигма взаємозалежності як фундаментального сутнісного принципу епохи глобалізації, тобто Сполучені Штати у політичній сфері почали поводитися на міжнародній арені з висоти власного домінування. Відповідно до цього в Європі далі наростала тривога з приводу не контрольованості американських міжнародно-політичних авантур, які могли і можуть негативно позначитися на дво – і багатосторонніх відносинах по трансатлантичній осі.

Якщо упродовж «холодної війни» формувалися різномірні варіанти американського інтервенціонізму з врахуванням позиції європейських союзників США, то інтервенціоністська американська зовнішня політика епохи постбіполярності будеється без такої обов'язковості. Тобто в епоху «холодної війни» домінував принцип практичної реалізації політичної взаємозалежності США і європейських держав, розпад СРСР спричинив рішучі зміни змісту американського інтервенціонізму, що набув ознак самостійності прийняття та реалізації рішень.

Отже, позиція першого з президентів США цього часу у даному питанні була визначена помічником президента з питань національної безпеки А. Лейком: «ми маємо виразно бути готовими до рішучої і односторонньої відсічі» [1, р. 39]. Що стосується Дж. Буша – молодшого, то з цього приводу вичерпну характеристику зробив професор С. Шір: «Первинний

проект президентства Буша полягав у політичному реконструюванні національного курсу, управління і політики, розпочатому Рональдом Рейганом у 1981 році. Проаналізуйте риси другого режиму Буша, і ви помітите дії, політику і тактику, співмірні з рейганівськими. Їм притаманні кінцева мета і тривкий триумф рейганівського режиму національного управління: військова потужність, скорочення податків, потужна виконавча влада за рахунок конгресу і стабільної електоральної більшості, котра віддає перевагу консервативним республіканцям. Джордж Буш здебільшого задіяний у проект політичної реставрації, хоча з використанням тактично інноваційних засобів» [2].

У цей час фінансово-економічні обмеження на реалізацію американського глобалізму починають безпосередньо позначатися на його можливості, що однак не стримувало глобалістських експериментів обох американських адміністрацій. Тим часом, якщо до розпаду СРСР американська економіка практично не мала серйозних суперників, то на постбіполярну епоху прийшлося поступове зближення показників розвитку США, ЄС, Китаю, Японії, Індії, наростання значимості національних економік Індонезії, Бразилії, інших претендентів на статус розвинутих держав. Набуває політичної вирішальності енергетична залежність трансатлантичної спільноти від поставок з Близького Сходу, Латинської Америки, Російської Федерації. Врешті, не можна недооцінювати і такого чинника, як зниження конкурентноздатності

американських товарів і послуг та завершення епохи тотальної технологічної переваги США.

У такій ситуації американське суспільство масового споживання прагнуть схилити до того, що головною передумовою збереження і вдосконалення рівня життя є стабільна світова економіка. Міжнародний оглядач журналу «Ньюсвік» Ф.Закарія, однак, при цьому акцентує увагу на виході Сполучених Штатів із низки міжнародних договорів як прояві неповаги до цього самого світу [3]. Взаємозалежність, про яку так багато говорилося і писалося представниками політичної і економічної думки США, стала серйозною реальністю, яка впливає на кожен сегмент національного розвитку значно більше, ніж найсерйозніші регіональні конфлікти. Втім, ця обставина не зменшила прагнення 43-го президента США до унілатеріалізму і тотального верховенства [4, р. 36].

Виришальним поштовхом до такого підходу стало те, що саме на пікові такого розуміння міжнародні терористи завдають жорстокого удару по Америці, обравши головними об'єктами національну гордість країни – Світовий торговий центр і Пентагон. Зовнішній світ практично одразу знову розділяється у свідомості американців на два кольори – чорний і білий – з певною аналогією з часами системного протистояння. Умовно можна стверджувати, що місце СРСР у якості головного опонента і ворога відводиться міжнародному тероризмові. Відбувається новий сплеск політизації та ідеологізації світосприйняття американських виборців. Об'єктивно неминучим у такій ситуації стає прихід до влади президента США, зорієнтованого на міжнародно-політичну діяльність та боротьбу із зовнішнім злом, що поряд з міжнародним тероризмом одержує назву «вісі зла». Президент повністю заперечує можливість стратегії стримування з огляду на існування у світі «незбалансованих диктаторів із зброєю масового знищення, що може доставлятися ракетами чи таємно поставлятися терористичним союзникам» [5, р. 204]. Сполучені Штати саме під керівництвом Дж. Буша – молодшого повертаються до політики глобальної відповідальності, яка здебільшого здійснюється на основі самостійних рішень Білого дому і Ради національної безпеки. Звичайно, вже сам концепт такого глобалізму викликав у Європі гостро критичний настрій. Розпад СРСР рішуче знизив прагнення європейців поділяти з американцями витрати на міжнародно-політичні й особливо воєнно-політичні проекти. Навіть терористичні загрози рішуче не змінили такого стану речей. У своєму прагненні розділити відповідальність, у тому числі й через спільне євро-американське лідерство, Америка не знаходить незаперечно позитивного реагування в європейських столицях.

Як відзначають відомі дослідники міжнародних систем, терористична загроза ініціювала глибоку трансформацію зовнішньої політики США, але вона стала такою, яку не поділяють європейці, вони навіть ще не стали на шлях її розуміння. Таке непорозуміння взаємне. Воно впливає на всі аспекти міжнародних відносин, від посередництва (чи його браку у близькосхідному кооперуванні до співробітництва (чи його відсутності) в обороні та від посягань на трансатлантичну торгівлю до політики на ниві зброї масового враження. Такий стан речей містить у собі

приховану іронію Ніколи ще не було такої потреби у міжнародному співробітництві, ніж у місяці після вибухів, здійснених міжнародним тероризмом у Нью-Йорку і Вашингтоні. Заклики до дії з метою розв'язання проблем бідності і конфліктування ще ніколи не біли настільки кричущими. Але в цей момент вищої потреби, близнята міжнародної спільноти виглядають менше здатними і охочими діяти разом, ніж у попередні десятиліття [6, р. 1-42].

В епоху спільної боротьби за виживання у протистоянні з «імперією зла» американські аргументи у таких випадках переважали, однак нова формула життєдіяльності сучасної світ-системи, базована на соціально-економічному розвитку і процвітанні, поставила питання інакше. Сполучені Штати по суті зацікавлені у стабільності світової економіки, усвідомлюючи, що в протилежному випадку зазнає фіаско національна економіка США. І тут стає зрозуміло, що Європа (Західна) вже не є винятковим партнером Америки у політичних питаннях, які можуть негативно позначитися на відносинах з державами, від яких залежна європейська економіка. До того ж, принаймні не меншим за значенням у цьому сенсі стає такий партнер і конкурент водночас, як Східна Азія. Зростає значення Латинської Америки, Індокитаю, Росії, Близького Сходу.

Відтак, на рівні наукової суспільно-політичної думки США вже переважає такий висновок: чим потужнішим є економічне інтегрування ключових економічних центрів сучасності, тим неподільнішою стає міжнародна безпека. У цьому сенсі американські політологи і політекономисти стверджують, що в часи системного протиборства Сполучені Штати займалися забезпеченням вказаних вище регіонів світу від проникнення Радянського Союзу, а тепер починають «боротися» з державами цих регіонів, аби забезпечитися від їхнього руйнівного впливу на зростання американського ВВП. Але далеко не завжди аналогічним чином сприймають ситуацію у Європі. Як пише європейський економіст А. Мюллер, інтервенціоністський підхід неспроможний стабілізувати економічний розвиток у взаємозалежному світі [7].

Переростання політичних протиріч між ЄС і США у стратегічні суперечності найбільш активно почало проявлятися в ході Балканської кризи початку 90-х років, щодо якої адміністрації Дж. Буша – старшого і Б. Клінтона одразу зайняли відверто інтервенціоністську позицію. Проте, тут слід брати до уваги, що Балкани одразу із завершенням холодної війни були визначені як Сполученими Штатами, так і Євросоюзом ключовим об'єктом спільних зусиль, спрямованих спочатку на утримання цілісності СФРЮ. Приміром, перша офіційна реакція США на хорватський референдум про незалежність 21 травня 1991 року проявилася у підтвердженні «територіальної цілісності Югославії в рамках нинішніх кордонів» [8, р. 33]. Обидві сторони були проти безпосереднього втручання НАТО на початковій стадії конфлікту. «Маргіналізація» ООН, спричинена одноосібними рішеннями США стосовно боснійського конфлікту і косовської війни, по-перше, продемонструвала відносну слабкість ЄС у відносинах з США, по-друге, виявила намір адміністрації Б. Клінтона до самочинних дій в регіоні. Однак перші прояви спільного західного втручання у конфлікт, що став наслідком дезінтеграції Югославії, не привели до

фундаментальних розходжень у трансатлантичній спільноті. Принаймні така ситуація з певними відхиленнями спостерігалася аж до 1995 року, коли США і НАТО спільними зусиллями зупинили війну в Боснії. На початку боснійської кризи політика Заходу виглядала відносно узгодженою, існувала єдність сили і загальних оцінок. Незважаючи на те, що в югославську кризу були задіяні такі багатосторонні організації, як ЄС, ОБСЄ, НАТО, ЗЄС, а також ООН, роль США і їхніх європейських союзників одразу стала вирішальною.

Однак саме ця війна за участю США вперше чітко поставила під питання згоду європейців на безоглядне американське верховенство [9].

Принагідно відзначимо, що тимчасова відстороненість США від боснійського конфлікту, викликана так званим в'єтнамським синдромом, у поєднанні зі ставкою європейців на внутрішній (боснійський) потенціал розв'язання конфлікту привела до його загострення. Перше розходження у ставленні до конфлікту в Боснії мали місце радше не в рамках трансатлантичного альянсу, а в контексті різних підходів окремих держав-членів ЄС. Це сталося з низки причин. Першою серед них була тимчасова другорядність югославської кризи в умовах первинності об'єднання Німеччини. Другим чинником стало відволікання уваги на конфлікт у Перській затоці.

Фактором активізації консолідованих зусиль США і ЄС стало спільне прагнення до включення Балканських держав в Європейську і Євроатлантичну інтеграцію. До чинників консолідації зусиль відносяться також спільне прагнення не допустити перетворення Балкан в середовище організованої злочинності, тероризму та масової міграції.

Не менш важливо брати до уваги спільну потребу сторін в недопущенні поширення нестабільності на Балканах на інші регіони Європи.

Вирішальним елементом протиріч, які поступово переростали у розходження і суперечності стали різні оцінки американцями і європейцями інтересів сторін-учасниць Балканського конфлікту. Якщо для адміністрації Клінтона це питання було другорядним, то європейці в цьому питанні тривалий час не мали єдиної позиції. Це серйозно впливало на провідну роль США на Балканах. Застосовуючи інтервенціоністську стратегію, Сполучені Штати поступово відводили собі вирішальну роль у прийнятті і реалізації рішень стосовно доцільності і рівнів збройного втручання в Югославські конфлікти [10].

Слід враховувати, що на початку цих конфліктів, тобто в 1991-1992 роках, ЄС здійснював свою зовнішню політику на засадах так званої Європейської Політичної Кооперації, котрі не передбачали дискусій з безпекових питань. Коли ж питання збройної інтервенції все таки постало на порядок денний, гальмом стала позиція Великобританії, уряд якої неохоче сприймав таку ідею. У цій ситуації вирішальну роль почали відігравати великі держави члени ЄС – Франція, Німеччина і Великобританія. У контексті погодження їхніх позицій між собою та із Сполученими Штатами як ключовим учасником подій.

Зрозуміло, що за таких умов балканські народи не сприймали ЄС вирішальним чинником впливу на події в регіоні.

І все ж, проведений аналіз дозволяє говорити про величезні амбіції Європейського Союзу в питанні врегулювання югославського конфлікту. Хоча Євросоюз не мав чітко сформульованої політики та механізмів врегулювання, його роль не могла бути постійно другорядною. Достатній набір аргументів та емпіричних матеріалів дозволяє виокремити такі ключові позиції Євросоюзу на самих початках кровавих конфліктів на Балканах:

1. ЄС одразу і чітко розділив постсоціалістичні і пострадянські держави на дві категорії: якщо країни ЦСЄ одразу сприймалися потенційними членами Союзу то нові незалежні держави пострадянського простору були винесені за рамки розширення ЄС. Стосовно постюгославських держав позиція ЄС формувалася у процесі поетапного розв'язання конфліктів і припинення воєн.

2. Головною складовою впливу ЄС на події в сусідніх регіонах була економіка. З одного боку, економічна потужність Євросоюзу робила його привабливим для більшості постсоціалістичних і пострадянських держав, з іншого боку, сам ЄС з тих же економічних міркувань не міг дозволити собі піти на негайне розширення. Втім, уже з середини 1990-х років Брюссель подає надію постюгославським державам на можливість такого членства.

3. Про повністю окрему роль ЄС у Югославських конфліктах говорити не можна з огляду на те, що він розділяв відповідальність з НАТО, ОБСЄ і ЗЄС. Та й власне між ними не було погодженої позиції стосовно цього конфлікту аж до вступу в силу Маастрихтського договору.

З огляду на окреслені обставини вирішальною залишалася роль ключових акторів ЄС, якими були і залишаються ФРН, Франція і Великобританія.

Німці практично одразу висунули ідею поетапного розширення ЄС. Їхня позиція набула вирішальності після самостійного дипломатичного визнання Хорватії і Словенії уже в грудні 1991 року. З іншого боку, Німеччина не могла використовувати свої збройні сили за кордоном згідно з конституційними обмеженнями [11].

Франція майже одразу після розпаду СРСР також підтримала ідею розширення, хоча побоювалася появи нових загроз для європейської економіки. Натомість французи висунули ідею розширення ЗЄС і його перетворення в основу європейської безпекової структури. У питанні боснійського конфлікту французи виступали за пошуки компромісу між сторонами учасницями конфлікту.

Офіційний Лондон діяв в рамках спеціального партнерства із США, а тому особливо не демонстрував окремої позиції в югославському конфлікті.

У всіх випадках, коли йдеться про конфлікти на Балканах, можемо говорити радше про двосторонній, ніж багатосторонній підхід європейців. До цього спонукали специфічні інтереси окремих країн членів ЄС на Балканах. Пріоритетом Німеччини були Хорватія і Словенія, Італії – Словенія, Хорватія і Албанія, Франції – Румунія, Греції – Сербія і Болгарія.

І все ж, позиція ЄС у югославському конфлікті може бути оцінена як досить консолідована. Вона призвела до того, що європейська спільнота взяла активну участь у примиренні сторін, що знижувало

ризик поширення конфлікту з Балкан на інші регіони постсоціалістичної Європи.

Тільки після завершення американської кампанії в Косово ЄС та держави-члени Союзу почали перебирати на себе вирішальну роль у повоєнному врегулюванні. Саме Євросоюзові належить ініціатива розробки і реалізації разом із Світовим Банком плану економічного відродження Балканських країн, а також угод про стабілізацію в рамках зближення Балканських країн з ЄС.

Проголошення в Брюсселі низки постюгославських держав кандидатами в члени ЄС серйозно вплинуло на стабілізацію ситуації в регіоні. Спільна угода між ЄС і НАТО від 29 липня 2003 року про об'єднаний підхід до вирішення проблем Західних Балкан стало ще одним важливим кроком на цьому шляху. Вперше за всю постсоціалістичну історію Балкан постав виклик американському лідерству в одному з регіонів Європи.

Співробітництво між США і ЄС на Балканах вилитося в активізацію співробітництва постюгославських держав із трансатлантичним альянсом. При цьому після всіх конфліктів і воєн роль ЄС стала вирішальною, оскільки Європейський Союз як потужне інтеграційне формування активно долучився до розв'язання наступних ключових для балканських народів і держав проблем:

- Подолання економічної кризи та викликаних нею безробіття і масової бідності;
- Допомога сотням тисяч біженців і переміщених сімей;
- Надання і справедливий розподіл коштів на відбудову і розвиток;
- Роз'яснювальна робота з урядами і політичними силами щодо доцільності реформ;
- Ефективне сприяння у проведенні політичних і правових реформ, спрямованих на протидію корупції і подолання організованої злочинності;
- Дієва участь у визначенні статусу Косово, а також Сербії і Чорногорії;
- Забезпечення стабільності в реалізації Дейтонських угод.

Відтак, активна присутність Євросоюзу у поладженні в Косово і Боснії, а також спільна стратегія дій з НАТО у поєднанні з висуненням перспективи розширення ЄС і НАТО за рахунок постюгославських держав стали ключовими елементами впливу на регіон. Свою роль поступово почала відігравати і критична позиція ЄС та окремих європейських держав щодо надмірної самостійності США у розробці, прийнятті і реалізації рішень щодо збройного втручання на Балканах.

Сьогодні Європейський Союз відіграє окрему роль в остаточній реалізації принципів Пакту стабільності. Незважаючи на те, що албанці, боснійські мусульмани і серби тривалий час виступали за провідну роль США в регіоні, саме ЄС відіграв вирішальну роль в остаточному поладженні косовсько-сербського конфлікту в рамках переговорного процесу. Те ж саме можна сказати про вплив ЄС в налагодженні ситуації в Боснії-Герцеговині.

Досвід участі в балканському врегулюванні засвідчив високу можливість протидії Європейського Союзу подальшому здійсненню Сполученими Штатами самочинних акцій при поладженні регіональних

конфліктів в різних кінцях планети. Разом з тим, реагування європейців на терористичні акції 11 вересня 2001 року підтвердило високий ступінь єдності сторін у стратегічних питаннях, які стосуються, зокрема, проблем демократизації і впровадження ринкових відносин. ЄС відіграв важливу роль у тому, що Сполучені Штати поступово повертаються до ідеї вирішальності ООН у прийнятті і реалізації міжнародно-політичних рішень. В Брюсселі та інших європейських столицях закріпилося тверде переконання у тому, що тільки спільними зусиллями учасниками трансатлантичної спільноти можна уникнути нових відтворень братовбивчих воєн, у тому числі на Балканах.

Важливим елементом нинішньої ситуації вважаємо визначення Європейського Союзу в якості окремого актора міжнародних відносин, спроможного самотужки розв'язувати проблеми регіону.

Поза всяким сумнівом, трансатлантичні відносини і відповідний альянс є найбільш потужними, що їх коли-небудь знала історія. Разом з тим, на їх стан і рівні всерйоз впливає ситуація на міжнародній арені загалом і в окремих країнах зокрема. На початку XXI століття головною проблемою у дво- і багатосторонніх відносинах в західному світі є Близький Схід і міжнародний тероризм, що асоціюється з цим регіоном. Близькосхідна політика ЄС і США виступає фундаментальним бар'єром на шляху остаточного становлення постійно стабільних відносин спеціального партнерства. Від її узгодження принципово залежить здатність Західного співтовариства націй утримати мир в регіонах і на планетарних просторах.

Слід погодитися з тим, що Європейський Союз і Сполучені Штати поділяють аналогічні принципи і цінності. Однак, коли йдеться про Близькосхідний регіон, то стають помітними різні, часто протилежні оцінки цих принципів і цінностей. Не буде перебільшенням, сказати що американці і європейці мають на меті різні пріоритети, коли йдеться про цей регіон. При цьому ще кілька років тому європейці безумовно сприймали ідею американського лідерства на Близькому Сході. Після завершення холодної війни європейські держави підтримували центральну роль США в регіоні з огляду на те, що завдяки американській політиці вдавалося:

1. Забезпечити стабільність нафтопостачання.
2. Створити мережу прозахідних режимів.
3. Гарантувати безпеку Ізраїлю.
4. З цих причин європейців повністю влаштувала масштабна американська присутність на Близькому Сході.

Протягом всіх 1990-х років країни ЄС демонстрували підтримку американській стратегії в регіоні. Так було під час війни з Іраком 1991 року, коли збройні сили США захистили суверенітет Кувейту, в ході всього періоду Близькосхідного мирного врегулювання, що розпочалося на Мадридській конференції 1991 року. В 1990-ті роки європейців задовольняло те, що різного роду санкції щодо Іраку приймалися ООН. Повною мірою це відноситься і до стримування ядерних амбіцій Ірану. Однак наприкінці XX століття європейці поступово почали критично ставитися до спрощених оцінок політики США на Близькому Сході. Іракська криза на початку XXI століття спричинила радикальну зміну позиції держав-членів ЄС. Говорячи про другу половину 1990-х років, автор

має на увазі, появу розходжень в оцінках, що давалися державами Трансатлантичної спільноти позиції Ізраїлю щодо мирного врегулювання Близько-східного конфлікту. Найвиразнішим аспектом розходжень стало ставлення до перспективи створення Палестинської держави. На відміну від США, Західна Європа обережно заперечувала позицію ізраїльтян, що базувалася на ставленні до палестинської проблеми в рамках так званого міжнародного тероризму. Якщо Б. Клінтон також займав відносно стриману позиції в цих питаннях, то 43 президент США Дж. Буш категорично підтримав позицію А. Шарона, яка полягала у тому що від палестинців йде загроза ізраїльській державі.

Вже в перші місяці після терактів 11 вересня 2001 року стало ясно, що європейці прагнуть до більш збалансованого підходу, піддаючи критиці жорстокі акції з обох сторін і вимагаючи дипломатичного розв'язання проблеми. Якщо в теорії оцінки і позиції союзників виглядали аналогічними, то практична політика почала розходитися.

Окрім розходжень у ставленні до ізраїльсько-палестинського конфлікту та форм стримування С. Хусейна, європейці поступово почали проявляти незадоволення надто наступальною стратегією США щодо Ірану. Якщо ЄС прагнув у відносинах з Іраном перейти до конструктивного діалогу, що розпочався в середині 2000-го року прийняттям угоди про торгівлю і кооперацію, то США зі свого боку надавали перевагу стратегії тиску. До неї почала вдаватися ще адміністрація Б. Клінтона, але саме Дж. Бушу належить віднесення Ірану до держав «осі зла».

Тут слід враховувати запровадження в силу з 1 листопада 1993 року принципу спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, підтверджених Амстердамським договором 1997 року. Тому, на наш погляд, у пошуках причин розходжень між союзниками слід брати до уваги короткотривалий період існування ЄС як окремого міжнародного актора, котрий поступово формулював свою стратегію у світі. Тільки через 10 років після підписання Маастрихтського договору побачила світ безпекова стратегія ЄС.

Після терористичних атак 2001 року поетапно стає очевидним, що ЄС і США переходять до незалежної зовнішньої політики. В політичній думці з'являється протиставлення термінів «атлантисти» і «автономісти». Тим самим підтверджується, що європейська політика на Близькому Сході дедалі виразніше набуває ознак самостійності. Особливо показовою тут стала позиція ФРН. Разом з тим, відмінності у підходах не одразу переросли в суперечності. Слушно сказати, що чимало європейських урядів безумовно підтримали рішення адміністрації США окупувати Ірак, окремі з них зробили свій внесок у цю акцію, направивши туди свої наземні війська. Коли ж міжнародні інспектори не підтвердили наявності на території Іраку зброї масового ураження і терористичних арсеналів, інтегрована позиція трансатлантичного альянсу почала розпадатися. З кожним наступним місяцем іракської війни дедалі більше держав і суспільств ЄС починає заперечувати американське лідерство на Близькому Сході. Втім, у самому Євросоюзі далі зберігаються різні підходи до врегулювання іракської проблеми.

Розходження в трансатлантичному таборі у підходах до близькосхідного врегулювання постійно наростають з огляду на те, що у європейців і американців відмічається різний рівень залежності від поставок енергоресурсів з Близького Сходу. Цим пояснюється прагнення США зберегти і розвинути свою роль регіонального гегемона. Зі свого боку, європейські уряди воліють залишатися зовнішніми джерелами впливу на ситуацію в регіоні. Сполучені Штати продовжують настоювати на доцільності використання сили, у той час як Євросоюз добивається тільки мирного врегулювання, що, на думку більшості держав Європи, може забезпечити стабільний мир і кооперацію в регіоні.

До все ще спільних елементів у підходах двох сторін до Близькосхідного врегулювання відносимо позицію в питаннях гарантованих поставок нафти. Однак і тут є розходження. Воно полягає в тому, що адміністрація Дж. Буша схильна вдаватися до збройних акцій у випадку штучного припинення поставок нафти тією чи іншою державою. Стратегічний консенсус загалом зберігається у ставленні до форм і методів боротьби з міжнародним тероризмом. Його подолання є спільною метою, але засоби боротьби з ним сприймаються по-різному. З огляду на це автор подає окремо позицію США і ЄС щодо трьох ключових проблем близькосхідного врегулювання.

1. Відносини між Ізраїлем і Палестиною. У США вважають ізраїльсько-палестинський конфлікт не стільки класичним терористичним протистоянням, скільки боротьбою Ізраїлю за виживання у ворожому оточенні, частково ігноруючи таке ж право іншої сторони. Відтак, Ізраїль на погляд американців здійснює акти самооборони, у той час як палестинці використовують терористичні методи. Попри проголошене визнання право обох сторін на державність, американський уряд надто мало зробив для підтримки право палестинців на власну державність. Зі свого боку, європейці вважають що як ізраїльтяни, так і палестинці втягнуті в братовбивчий конфлікт, в якому обидві сторони вдаються до неприпустимих засобів. Держави ЄС, на відміну від США, в однаковій мірі засуджують насилля палестинців і ізраїльтян. Крім того, європейці прагнуть зберегти за собою роль окремого посередника.

2. Міжнародний тероризм. Державні діячі і політики США цілковито переконані в тому, що на Близькому Сході формувалася і формується серйозна терористична загроза для американської держави. У США помітні випадки перебільшення терористичних загроз, які йдуть з Близького Сходу. У Вашингтоні відокремлюють боротьбу з терором від політичного та регіонального врегулювання. Там заперечують зв'язок між ізраїльсько-палестинським конфліктом і міжнародним тероризмом, наголошуючи, що метою терористів є руйнування західної цивілізації. Ще одна особливість американської позиції полягає у настоюванні на прямій залежності між характером політичних режимів та їх ставленням до міжнародного тероризму. Тим самим своєрідно увічнюється використання сили проти таких режимів під приводом терористичної загрози, яка йде або може йти від них.

У Європі також вважають міжнародний тероризм однією з загроз національній і спільній безпеці. Безумовно, осудивши теракти 11 вересня 2001 року,

європейці, однак, розглядають тероризм як комплексне явище, специфічний феномен, що не є безумовно зв'язаний з ситуацією на Близькому Сході. Інша відмінність з позицією США полягає в тому, що європейці виступають за використання різних методів протидії тероризмові, що обов'язково включає в себе поєднання військових і дипломатичних засобів, міжнародного кооперування і політичних засобів врегулювання. Вирішальним елементом розходжень між США і ЄС є протилежні підходи до визначення термінів демократизації політичних режимів на Близькому Сході.

3. *Політичні режими.* У США переконані в тому що в регіоні існують дружні уряди і ворожі уряди. Виходячи з цього американська адміністрація схильна застосовувати політику батога щодо ворогів, та пряника стосовно друзів. Уряд США заперечує будь-який діалог з ворожими режимами, і звідки йде їхнє прагнення повалити політичний режим С. Хусейна, а за ним – змінити владу в Ірані та Сирії. Тому не виключається і застосування сили щодо держав, які порушують чи мають намір порушити режим нерозповсюдження, а також у певній формі сприяють міжнародному тероризмові. Ключове розходження з Європою тут бачиться у тому, що влада США може вдаватися до збройних акцій і без погодження з Міжнародним Співтовариством Націй. Європейці не поділяють чіткою градації близькосхідних режимів на дружні і ворожі. На їх погляд демократію неможливо нав'язати силою зброї. Вони переконані, що політичний режим можна змінити через діалог як кращий спосіб переходу до мирного процесу і регіональної кооперації.

Таким чином паралельно існують європейське і американське сприйняття Близького Сходу. Їхнє зближення або подальший розкол можуть відповідно спричинити консолідацію чи наростання суперечностей у трансатлантичній спільноті.

Подвійний вимір мають внутрішні витоки розходжень. Коли йдеться про ЄС, то в першу чергу впадає в око відсутність єдності між державами Союзу. З цієї причини наштовхується на труднощі спроба виробити узгоджені форми участі ЄС у врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту. Скажімо з економічних та енергетичних причин ФРН, Великобританія та Голландія заперечують економічні санкції щодо обох сторін. Існують політичні розходження у франко-німецькій позиції, з одного боку, та іспанобританських підходах, з іншого боку. Відтак, спільна зовнішня політика ЄС в регіоні Близького Сходу поки що виглядає неможливою. Разом з тим, автор стверджує поступовий перехід європейських держав до спільної розробки форм і методів близькосхідного врегулювання. Зближенню позицій країн ЄС сприяє розуміння неможливості для окремої держави відіграти ключову роль у цьому критичному регіоні.

Слід брати до уваги вплив США на окремі держави ЄС. У той час як Сполучені Штати досить високо оцінюють кооперування зусиль європейців у боротьбі з міжнародним тероризмом, вони критично налаштовані щодо відсутності спільної політики ЄС у питанні ізраїльсько-палестинського конфлікту.

І нарешті, менш очевидним але також значимим є той факт, що між Європою і Близьким Сходом існують серйозні розходження у ставленні до політичних режимів. Це розходження має історичні витоки і

полягає в тому, що європейці після багатьох віків міжнародних і регіональних конфліктів перейшли до інтеграційного курсу, у той час як ізраїльсько-палестинський конфлікт несе на собі сліди епохи становлення національних держав. Європейці переконані в тому, що цей конфлікт можна розв'язати шляхом міждержавної кооперації. Загалом же це питання в різних вимірах представлене в сучасній літературі надзвичайно широко. Особливо автору імпонує позиція у цьому питанні дослідника Телліса, котрий розглядає його у теоретико-методологічному вимірі [12].

Узагальнюючи позицію ЄС, потрібно виокремити такі її елементи:

– Базовим політичним елементом близькосхідного врегулювання має стати зближення, а не конфронтація. Принципи Мадридської конференції 1991 року можуть стати основою формування моделі такого врегулювання, а Барселонський процес – ініціативою, що веде до усунення історичних суперечностей. Хоча регіональна інтеграція на Близькому Сході поки що не на часі, врахування і застосування переваг європейського зближення розглядається як чітка позитивна перспектива для Близького Сходу.

– ЄС та держави-члени Союзу вважають ізраїльсько-палестинський конфлікт потенційно найбільшою загрозою для міжнародної системи. Тому Євросоюз має на меті поглиблювати свою задіяність у його розв'язанні засобами економічної дипломатії і спонукання Ізраїлю та Палестини до застосування загальних принципів міждержавного врегулювання.

– У Європі переконані в тому, що американська війна в Іраку спричинилася до сплеску нових небезпек у всьому регіоні. З цих причин ЄС і держави-члени Союзу добиваються застосування принципів міжнародного права у стратегії підтримки демократії, територіальної цілісності миру і безпеки у регіоні. При цьому ЄС як міжнародний актор бачить вирішальну роль Ради Безпеки ООН у розробці і прийнятті відповідних рішень.

– Європейці переконані в доцільності паралельного стримування ядерних амбіцій Ірану та поступової демократизації іранського політичного режиму. У Брюсселі та інших європейських столицях налаштовані підтримувати помірковані політичні сили Ірану, щоб у такий спосіб впливати на весь Близький Схід.

– Найбільш ефективним засобом боротьби з міжнародним тероризмом у Європі, як і в США, вважають демократизацію політичних режимів. Однак відмінність між США і ЄС полягає тут у тому, що європейська сторона виступає за винесення проблеми тероризму у тематику діалогу і багатосторонніх переговорів між різними політичними силами.

– Євросоюз виступає за використання сили у міжнародних відносинах винятково на засадах Статуту ООН та Міжнародного права.

– Європейці активно пропагують організацію і проведення масштабної міжнародної конференції на тему Близькосхідного врегулювання з метою зближення і консолідації позицій ключових акторів регіональної політики. Не заперечуючи провідної ролі США і підтримуючи загальну мету американської стратегії в регіоні, європейці домагаються активного включення місцевих урядів і суспільств у розв'язання конфлікту. Вирішальним у особливій позиції ЄС є принцип

обов'язкової присутності ООН і Міжнародного співтовариства націй у розробці і прийнятті рішень щодо близькосхідного врегулювання.

І все ж, вирішальним чинником впливу на консолідацію, чи, розкол трансатлантичної спільноти протягом останніх років залишається проблема міжнародного тероризму.

Політична думка США веде витoki цього суспільного зла від революційних і повстанських рухів другої половини 1960-х років. Йдеться не тільки про Близький Схід, але й про Кубинську революцію, нікарагуанських контраст тощо. Водночас, американські дослідники дуже часто сходяться в думці про цивілізаційні витoki міжнародного тероризму, вбачаючи їх у непримиренності ісламських фундаменталістів стосовно західних демократій. Зі свого боку, європейські політологи схильні розглядати сучасний тероризм переважно у контексті розколу світу на багату і бідну частини. Європейська політична думка не схильна асоціювати міжнародний тероризм винятково з близькосхідними процесами.

Антитерористична стратегія США часто формулюється і реалізується в рамках реагування на конкретні події і ситуації. Внаслідок цього «реактивною» стає і конкретна протидія тероризмові. Вона складається із певного набору заяв державних лідерів та пошуків прецедентів, кількість яких постійно наростає.

Європейська сторона відає перевагу більш спокійному і зваженому реагуванню на тероризм як явище, розглядаючи такий підхід у контексті можливості стримування «популярності» міжнародного тероризму та його носіїв.

В питаннях тактики сторони і в цьому випадку нерідко розходяться, що проявляється у пріоритеті дипломатичних методів попередження і подолання тероризму з боку Європейського Союзу та схильності до використання зброї в американському керівництві. Активний американський інтервенціонізм на тлі чіткого визначення Сполучених Штатів Америки єдиною глобальною державою виступає ще однією причиною появи власної позиції Євросоюзу у питаннях антитерористичної політики.

Попередженню розколу в трансатлантичному альянсі служить спільне євро-американське розуміння і усвідомлення важливості міжнародної кооперації у боротьбі з тероризмом. Дотичними і навіть аналогічними стають позиції сторін у тих випадках, коли терористичні акції оцінюються експертами формою здійснення воєнних операцій з використанням сучасних озброєнь. Але й тут існує очевидне протиріччя. Воно полягає в тому, що в США віддають перевагу оцінці якості теракту, більше, ніж політичним причинам, що спричиняють його. У цьому сенсі беремо до уваги, що європейці оцінюють тероризм як один із методів і проявів організованої злочинності, у той час як американці наголошують на цивілізаційних елементах протистояння.

Позиція Сполучених Штатів Америки у питанні попередження міжнародного тероризму не знаходить загальної підтримки світового співтовариства націй, що спонукає європейські держави до врахування цього чинника при розробці своєї стратегії і конкретних підходів. Прояви глобального консенсусу часто носять технічний, а не політико-психологічний чи моральний підтекст.

Найменше розходжень при розробці стратегії боротьби з міжнародним тероризмом виникає в питанні застосування санкцій проти держав, з території яких він поширюється. І в США, і в Європі санкції вважаються не досить ефективним інструментом, що завдає шкоди більшою мірою пересічним громадянам, ніж терористам. Однак економічні санкції розглядаються одним з чинників впливу на поведінку національних урядів держав, з яких поширюється тероризм.

США і європейські країни прагнуть далі координувати свої зусилля в боротьбі з тероризмом, що, однак, не зменшує протиріч і суперечностей. Вдається взяти відмінний історичний досвід терористичних загроз, різне ставлення суспільства, а також вищий рівень енергетичної залежності Європи від Близького Сходу.

Розходження в оцінках Близького Сходу були і залишаються ключовою складовою суперечностей між США і Європою. Для американської адміністрації практично будь-яка терористична загроза виглядає пов'язаною з цим регіоном. Для цього існують і певні фактичні обґрунтування. Приміром, 18 з 24 більш-менш значимих терористичних актів 1960-90-х років були результатом певних подій у межах близькосхідного конфлікту. Тут вдається взяти, що такі європейські великі держави, як Великобританія, Німеччина, Італія та Іспанія в історичному минулому переважно були об'єктами терористичних атак внутрішнього походження (ЕТА, Червоні бригади тощо). Тому для них зовнішні терористичні акти тривалий час були відносно другорядними.

Одним з ключових аспектів протиріч між США і ЄС є досить суттєва відмінність у ставленні до ізраїльсько-палестинського конфлікту. Європейські уряди загалом підтримують Державу Ізраїль, однак вони з більшими симпатіями ставляться до палестинців, ніж американці. Нагадаємо для прикладу, що колишній лідер Палестини Я. Арафат був членом Соціалістичного Інтернаціоналу. Як наслідок європейці надавали йому вільний доступ до телебачення, а європейська громадськість більш зважено починала оцінювати учасників згаданого конфлікту.

Європейська політична думка заперечує підходи своїх американських візаві, які подекуди розглядають тероризм переважно з ізраїльської точки зору. Ізраїль і США неодноразово закидали європейським урядам надто м'яку позицію щодо палестинських терористів та відмову заарештовувати їх під час перебування у країнах ЄС.

І нарешті, слід відзначити, що далеко не всі протиріччя і суперечності у ставленні трансатлантичних союзників до міжнародного тероризму, а, точніше, боротьби з ним є породженням розходжень в оцінках і позиціях США і ЄС. Неодноразово в Раді Європи та інших європейських інтеграційних структурах виникали розходження власне між європейськими державами. Зокрема, виникали розходження між Італією і Францією щодо діяльності Червоних бригад. Та й взагалі Францію кілька разів її європейські партнери звинувачували у небажанні здійснювати координовані зусилля у боротьбі з так званими внутрішніми терористами.

Справжній розкол у відносинах між США і ЄС з питань боротьби з міжнародним тероризмом почав намічатися з початком і продовженням нинішньої

війни проти Іраку. Її продовження після захоплення в полон С. Хусейна породило загальне незрозуміння в європейських суспільствах. «Колапсом консенсусу» назвав цю ситуацію відомий американський міжнародний оглядач У. Шоукросс. Навіть найближчий союзник Дж. Буша британський прем'єр Тоні Блер настоював на тому щоб Сполучені Штати діяли в Іраку в межах рішення Генеральної Асамблеї ООН. В ході її засідання 8 листопада 2002 року з гострою критикою позиції США виступали окремі європейські представники.

У Європі сьогодні найбільшою мірою наростає кількість вимог відмовитися від винятково американських методик оцінки і визначення терористичних загроз. Безумовну підтримку американській операції в Іраку з числа європейських держав одразу надали тільки Італія, Іспанія, Польща, Румунія і Болгарія. За словами Т. Блера, найактивніше протиставилися воєнному втручання Франція, Німеччина, Бельгія і Люксембург. Із кожним днем зволікання із завершенням Іракської війни США розходження між США і ЄС ставали дедалі помітнішими. Як пише той же Шоукросс, «ненависна Америка є водночас потужною і дуже деструктивною силою сучасного світу. Частина цієї ненависті спричинена помилками Америки, хоча так не можна сказати про ненависть ісламських нігілістів, меншості, яку ніхто не може оцінити. Я вважаю, що ключовий напрямок є таким: попри всі свої помилки, американська задіяність і американська жертвовність значима для світу... відповідальність Америки та її союзників є величезною. Досягти певності можна тільки у випадку їхнього успіху. Альтернативи виглядають жахливими» [13, р. 88].

Однак суперечності між США і Європою в питаннях іракської війни не можна розглядати кризовими. Приміром, Сполучені Штати переконані в тому, що позиція європейців у цьому питанні визначається

поточними проблемами внутрішнього розвитку Євросоюзу і держав, що входять до нього. Наскільки легко в США оцінюють європейське незадоволення війною в Іраку, можна судити з того, що більшість американських політологів іронічно називає тільки дві «псевдо-загрози» євроатлантичній єдності: французьку ностальгію за величчю і створенням противаги Сполученими Штатам та апокаліптичні міркування окремих американців. Американська адміністрація переконана в тому, що залежність європейської безпеки від США робить неможливим серйозний конфлікт. Характерно, що американська політична думка і державно-політичний істеблішмент єдині у питанні про відповідність американським національним інтересам подальшого розширення ЄС і зміцнення його економічної могутності і політичної значимості.

Однак про повну єдність політичних стратегій США і ЄС у світі також не йдеться. Немає сумнівів у тому, що між Європою і Сполученими Штатами існують суттєві відмінності стратегічного, політичного та культурного гатунку. Допоки американські власті будуть переконані у тому, що їхня держава спроможна успішно діяти в рамках унілатералізму, радикальних загроз трансатлантичному альянсові не буде. Щодо іракської війни, яка явно затягнулася, то вона вже показала відносність і навіть хиткість такої позиції Сполучених Штатів. Стає дедалі більш ясно, що надто самостійні і амочинні дії США на міжнародній арені можуть спричинити нові поразки, за якими може початися відродження стратегії ізоляціонізму. Але такий ізоляціонізм обов'язково буде обмеженим, бо неминуче буде здійснюватися на засадах ще раз оновленої Доктрини Монро, яка виключає ізоляціоністський ухил у євро-американських відносинах поза рамками різного роду воєнних операцій, що не зачіпатимуть спільних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lake A. Address at the John Hopkins School of Advanced International Studies, Washington, D.C., September 25, 1993 / A. Lake // Department of State Dispatch. – 1993. – Vol. 4, № 39. – P. 1–3.
2. George W. Bush's Project / W. George // High Risk and Big Ambition / Ed. by S.E. Schier. – Pittsburgh : University of Pittsburg Press, 2004. – 292 p.
3. Zakaria F. The Arrogant Empire / F. Zakaria // Newsweek. – 2003. – March 3.
4. Power in Trip: U.S. Unilateralism and Global Strategy After September 11 / Ed. by J. Feffer. – New York : Seven Stories Press, 2003. – 123 p.
5. Podhoretz J. Bush Country / J. Podhoretz. – New York : Saint Martin's Press, 2004. – 275 p.
6. The Post 9/11 Partnership: Transatlantic Cooperation Against Terrorism. – Washington, DC : The Atlantic Council Policy Paper, 2004. – 43 p.
7. Mueller A. What's Wrong With Economic Growth? [Електронний ресурс] / A. Mueller // Режим доступу : <http://www.blog.mises.org/blog/archives/>.
8. U.S. Statement on the Situation in Yugoslavia May 24, 1991 // Self Determination in the New World Order / Ed. by M. H. Halperin, D. J. Scheffer, P.L. Small. – Washington, DC : Carnegie Endowment for International Peace, 1992. – 177 p.
9. Curtis M. Some see in Clinton policy a casualty of Balkan War / M. Curtis // Boston Globe. – 1993. – March 25.
10. Лакішик Д. М. Америко-німецькі відносини: випробування Боснією / Д. М. Лакішик // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць / ІСЕМВ НАН України. – 2000. – Вип. 11. – С. 15–20.
11. Лакішик Д. М. Позиція США щодо німецької політики в рамках НАТО / Д. М. Лакішик // Вісник Київського нац. ун-ту. Історія. – 2000. – Вип. 50. – С. 40–43.
12. Tellis A.J. Assessing America's War on Terror: Confronting Insurgency, Cementing Primacy / A. J. Tellis // Washington : NBR Analysis. – 2004. – Vol. 15. – № 4. – 104 p.
13. Schawcross W. Allies. The U.S., Britain, Europe, and the War in Iraq / W. Schawcross. – New York : Public Affairs, 2004. – 261 p.

Рецензенти: *Іванов М. С., д.політ.н., професор;*
Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент.

© Лакішик Д. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 16.12.2011 р.